

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Eren YAVUZ

<https://orcid.org/0000-0003-2045-7473>

Dr. | erenyavuz@gmail.com

Araştırmacı

Taşrada Münevver Olmak: Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun "Mayasılı Muhtar Kabak Ali" Hikâyesi

Being Intellectual in the Periphery: Tahir Harimi Balcıoğlu's Story of "Mayasılı Muhtar Kabak Ali"

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 14. 07.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 12.11.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2023

Atıf | Citation

Yavuz, E. (2023). Taşrada Münevver Olmak: Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun "Mayasılı Muhtar Kabak Ali" Hikâyesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2157-2178. <https://doi.org/10.34083/akaded.1327480>

Yavuz, E. (2023). Being Intellectual in the Periphery: Tahir Harimi Balcıoğlu's Story of "Mayasılı Muhtar Kabak Ali". *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2157-2178. <https://doi.org/10.34083/akaded.1327480>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks:	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Eren YAVUZ | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

* Bu çalışmada, 2022 yılında tamamlanan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlim, Yazar ve Şair: Tahir Harîmî Balcıoğlu* başlıklı doktora tezinden faydalanılmış, ilgili bölüm genişletilmiştir.

Öz

Bu çalışmada Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun (1893-1951) 1936 yılında yayımlanan ve içerisinde merkez-taşra ilişkisine dair yoğun otobiyografik gözlemler barındıran "Mayasılı Muhtar Kabak Ali" adlı hikâyesi çözümlenmiştir. Çalışmada söz konusu hikâye özelinde 1930'lu yılların Türk münevverinin taşraya bakışı ele alınmıştır. Çalışmada, bu mesele çerçevesinde hikayedeki otobiyografik unsurları belirlemek ve arşiv belgelerinden de yararlanarak bir Türk münevverinin taşra ile ilişkisinin bir örneğini göstermek amaçlanmıştır. Gerek arşiv belgeleri; gerekse yazara dair biyografik bilgiler, merkez-taşra çatışması bağlamında incelenmiştir. İncelemede nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde tarihi sosyal araştırma ve doküman analizi yöntemleri eklektik şekilde bir arada kullanılmıştır. Bulgular, yazarın Türk edebiyatındaki merkez-taşra çatışmasını konu edinen diğer edebi eserlere kıyasla, bu çatışmaya oldukça farklı bir perspektiften baktığını ortaya koymaktadır. Cumhuriyet sonrası döneme ait edebi eserlerde olduğu gibi bu eserde de taşranın, salt bir mekândan öte anlamlara sahip olduğu görülür. Bu itibarla yeni bilgi, toplumsal değişim ve moderniteyi temsil eden merkez ile yerleşik düzen, geleneksel bilgi ve değişime karşı çıkmayı temsil eden taşra arasında derinlikli bir çatışma bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Tahir Harîmî Balcıoğlu, hikâye, taşra, münevver, merkez-taşra çatışması.

Abstract

In this study, Tahir Harîmî Balcıoğlu's (1893-1951) story titled "Mayasılı Muhtar Kabak Ali", published in 1936 and containing intense autobiographical observations about the center-periphery relationship, was analyzed. In this study, the Turkish intellectual's view of the periphery in the 1930s is discussed, based on the story mentioned. The aim of the study is to determine the autobiographical elements in the story within the framework of this issue and to show an example of a Turkish intellectual's relationship with the periphery by making use of archival documents. Both archive documents and biographical information about the author were examined in the context of the center-periphery conflict. In this review, within the framework of qualitative research methods, historical social research and document analysis methods were used eclectically together. The findings reveal that the author looks at this conflict from a very different perspective compared to other literary works that deal with the center-periphery conflict in Turkish literature. As in the literary works of the post-Republic period, in this work it is seen that the periphery has meanings beyond a mere place. In this respect, it can be said that there is a deep conflict between the center, which represents new knowledge, social change and modernity, and the periphery, which represents established order, traditional knowledge and opposition to change.

Keywords: Tahir Harîmî Balcıoğlu, story, periphery, intellectual, center-periphery conflict.

Giriş

Bu çalışmanın konusu, Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun (1893-1951) 1936 yılında yayınlanan "Mayasılı Muhtar Kabak Ali" adlı hikâyesi ve bu hikâyenin müellifinin hayatı çerçevesinde ve taşra-merkez kavramları etrafında incelenmesidir.

Yazıda şu problemlere cevap aranmaktadır: Müellif ve bahsi geçen hikâye özelinde, Cumhuriyet sonrası Türk münevveri, 1930'lu yıllarda taşrada nasıl bir durumla karşı karşıya kalmıştır? Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte aydınların yeni rejime karşı aldıkları tavır farklı aydın tiplerinin doğmasına sebep olmuştur. Bu aydın tipolojisinden biri olarak medrese kökenli olan ve gelenekle bağını koparmayan bir Türk münevverinin taşra ile olan ilişkisi nasıldır? Bu ilişki hangi zorlukları barındırmaktadır? Merkez ve taşra kavramları, bir mekân ismi olmanın ötesinde farklı anlamları da temsil eder mi? Bu anlamlar, MMKA hikâyesinde nasıl yer almıştır?

Çalışmanın amacı Tahir Harîmî'nin hayatı ile bahsi geçen hikâye arasındaki ilişkiyi incelemek ve özellikle merkez-taşra çatışması çerçevesinde hikâyedeki otobiyografik unsurları göstermektir. Bu çalışmanın hem yazarın hayatı ve edebî yönü hakkındaki araştırmalara hem de Türk edebiyatında merkez-taşra konusunu ele alan çalışmalara bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Müellif, 1930'lu yıllarda taşraya dair edebî eserler kaleme alan aydınlardan farklı özelliklere sahiptir. Bu yönüyle bu makale çalışması, Türk edebiyatında merkez-taşra çatışmasına dair yapılan çalışmalarla bir mukayese imkânı sağlarken, konuya dair farklı bir örnek sunmaktadır. Ayrıca arşiv belgelerinin de kullanılması ve bir münevverin otobiyografik bilgilerinden faydalanılması, çalışmada ulaşılan bulguları, Türk edebiyatı alanı için olduğu kadar Türk düşünce tarihi ve toplum tarihi alanları için de önemli hale getirmektedir.

"Mayasılı Muhtar Kabak Ali" adlı hikâyesi Tahir Harîmî'nin hikâye türündeki tek eseri olduğu gibi merkez-taşra çatışması muhtevasına sahip de tek eseridir. Müellifin, diğer eserleri farklı mevzuları ihtiva etmektedir. Bu nedenle çalışmada, Türk edebiyatında merkez-taşra çatışması konusu kapsamında yazarın adı geçen hikâyesi esas alınmış, diğer eserleri incelemeye dahil edilmemiştir. Bu açıdan, elde edilen bulgular, gerek yazar gerekse de Türk edebiyatı açısından MMKA hikâyesi özelinde değerlendirilmelidir.

1. Yöntem

Çalışmada, Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun Diyanet İşleri Başkanlığı arşivinde yer alan özlük dosyasındaki arşiv belgeleri, müellife ait biyografik bilgiler ve 1910 tarihli "Taşrada Hutbe ve Hatipler" yazısı taşra, merkez, merkez-taşra çatışması gibi kavramlar etrafında incelenmiş, otobiyografik bir çerçevede yorumlanmıştır. Elde edilen bulguların hikâye metni üzerine yansımaları çeşitli başlıklar altında gösterilmiştir.

Makalede *nitel* araştırma deseni tercih edilmiş ve bu bağlamda olarak *tarihi sosyal araştırma* ve *doküman analizi* yöntemleri eklektik olarak bir arada kullanılmıştır. Tarihi sosyal araştırma, geçmişte meydana gelmiş olay veya olguların araştırılmasında ya da çerçevesi belirlenmiş bir problemin geçmişle ve günümüzle olan ilişkisini belirlemede kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, geçmişe dair eleştirel bir tanım ve verilerin analizini içermektedir. Doküman analizi ise belirlenmiş bir amaç ve problem etrafında yazılı kayıt ve belgelerin değerlendirilmesi ve analiz edilmesidir. Diğer bir ifade ile bu yöntem, araştırma konusu ile

ilgili elde edilen farklı türde belgelerin incelenmesi ve bir sonuca varılmasını ifade etmektedir (Orak, 2020; Sak vd, 2021, s. 229-230).

Bu yönüyle, Cumhuriyet sonrası Türk aydınının taşra ile olan ilişkisini yansıtan edebî eserlerden ve taşrada bir münevver olmanın zorluklarını yaşayan Tahir Harîmî'nin edebî çalışmalarından biri olarak “Mayasılı Muhtar Kabak Ali” hikâyesi konuyla ilgili inceleme yapılacak örnek metin olarak kullanılmıştır. Merkez-taşra çatışmasıyla ilgili yapılmış olan çalışmalara genel hatlarıyla değinilmiş ancak MMKA'nın benzer mahiyete sahip edebî eserlerle mukayesesine yer verilmemiştir. Hikâye, merkez-taşra çatışması kavramı etrafında müstakil bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Yazarın taşra ile olan ilişkisini takip etmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığındaki özlük dosyası ve bu dosyadaki arşiv belgeleri esas alınmıştır. Bu belgelerde yazara yönelik bazı suçlamalar bulunur. Polise verdiği ifadenin metni hariç, Tahir Harîmî'nin kendisine karşı yapılan suçlamalara diğer bir ifade ile *taşraya* olan cevabı arşiv belgelerinden takip edilememektedir. Balcıoğlu'nun taşraya olan tavrı çalışmaya konu olan hikâyesi ve taşradaki hatiplere dair bir yazısından yola çıkılarak yorumlanabilmektedir. Bu da müellifin bir Türk münevveri olarak karşı-söyleminin büyük ölçüde MMKA'dan yola çıkılarak incelenmesine yol açmaktadır. Ancak gerek arşiv belgelerinde yer alan şikâyet dilekçelerindeki üslup; gerekse otobiyografik özellikler gösteren hikâye kişilerinin davranışları, yazarın münevver olarak merkez-taşra çatışması yaşadığının kabulünde şüphe bırakmamaktadır. Aynı şekilde çalışma boyunca, müellifin yaşadığı ya da taraflarından biri olduğu bu çatışmanın mahiyetinin; yüksek eğitim görmüş, çeşitli konularda kitaplar kaleme almış bir vaizin, görev yaptığı ilçenin kamu görevlileri ile yaşadığı sorunlardan meydana geldiği kabul edilmiştir.

1.1. Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun Hayatı

28 Nisan 1893 tarihinde doğmuş olan Tahir Harîmî Balcıoğlu, ailesinin soyunu Şemseddin Fenari'ye dayandırır. (Naklî İlimler Tarihi, 701-1, s. [I]) Büyük dedesi, ulemadan kabul edilen İsmail Bahaüddin Efendi, babası Hacı İbrahim Ethem Efendi'dir. İlk tahsilini Edremit'te Prineci Hafız ve Demircizâde isimli hocalardan alan ve yine Edremit'te hafızlık eğitimini tamamlayan Balcıoğlu, 1909 yılında İstanbul'a gitmiş ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın derslerinde bulunmuştur. 1912 yılında Mısır'a giderek Câmîü'l-Ezher'de iki yıl boyunca İslamî ilimler üzerine eğitim gören müellifin, buradaki hocalarından bazıları Mısır müftüsü Şeyh Behîd, Şeyh Samlûnî ve kendisine icazetname veren Şükrü bin Hıfzî el-Medenî'dir (Naklî İlimler Tarihi, 701-1, s. [I]; Özdemir, 2000, s. 544; Salim, 1999, s. 5).

Eğitimi tamamlayıp Türkiye'ye dönen Tahir Harîmî, “ikinci sınıf ihtiyat zabiti namzeti” olarak askeriyeye dahil olmuş, 29 Temmuz 1918'de 8. Ordu'nun emrine verilerek Filistin'de cepheye gönderilmiştir. 18 Eylül-31 Ekim 1918 yılları arasında yapılan Nablus (Megiddo) Muharebesi içerisinde, 19 Eylül 1918'de beraberindeki askerlerle birlikte İngilizlere esir düşmüş, 10 Eylül 1919 tarihinde ise esaretten kurtularak aynı tarihte terhis edilmiştir (Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti, 1938, 23311, 8111.1260; Askerlik Safahatının Tasdikli Örneği, 1940, 23311, 3292; Askerlik Safahat Cetveli, 1941, 23311, 432).

Yazar, Edremit'e döndükten sonra baba mesleği olan balcılık ve balmumculuk ile meşgul olmuş, daha sonra 1927'de Meclis-i Umumî vilayet azalığına seçilmiş ve 1935'ten itibaren Edremit Halk Evi ve Neşriyat ve Yayın Şubesi başkanlığında bulunmuş; Edremit Maarif

Encümeninde ve Ziraat Odası Başkanlığında görev yapmıştır (Naklî İlimler Tarihi, 701-1, s. [I]; Memurlara Mahsus Tercüme-i Hâl Varakası, 1938, 23311, 1707.193; Balcioğlu, 1939, s. 156).

Diyanet memuriyetine 1935 tarihinde, Edremit'te imam olarak başlamış, 1 Temmuz 1938'de Edremit vaizliğine tayin edilmiştir. 30.06.1943 - 27.11.1943 tarihleri arasında müftü vekilliği görevinde de bulunmuş, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 25 Ağustos 1948 tarihinde gezici vaizlik görevine atanmıştır. Tahir Harîmî Balcioğlu, 18 Eylül 1951 tarihinde, Edremit'te vefat etmiştir (Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti, 1938, 23311, 8111.1260; [Tahir Harimi Balcioğlu'nun Vaizlik Görevi Talebine Dair Dilekçesi], 1938, 23311-1494.168; [Tahir Harimi Balcioğlu'nun Vaizliğe Tayinini Bildiren Yazı], 1941, 23311, 740.754; [Tahir Harimi Balcioğlu'nun Müftü Vekilliğine Tayinini Bildiren Yazı], 1943, 23311, 2681; [Tahir Harimi Balcioğlu'nun Müftü Vekilliğine Başladığını Bildiren Kaymakamlık Yazısı], 1941, 23311, 4640; [Tahir Harimi Balcioğlu'nun Gezici Vaizliğe Tayinini Bildiren Yazı], 1948, 23311, 123.4314; [Tahir Harimi Balcioğlu'nun Gezici Vaizliğe Görevine Başladığını Bildiren Yazı], 1948, 23311, 740.754; [Müftülüğün Tahir Harimi Balcioğlu'nun Vefatını Bildiren Yazı], 1951, 23311, 21480).

1.2. "Mayasılı Muhtar Kabak Ali" Hikâyesi Hakkında

1893-1951 yılları arasında yaşamış, vaiz olarak çalışmış; tarih, mitoloji, felsefe, tasavvuf, tarih, hatırat, roman ve şiir gibi alanlarda eserler kaleme almış olan Balcioğlu'nun 1936 yılında *Kaynak* dergisinde "Mayasılı Muhtar Kabak Ali" başlıklı hikâyesi yayınlanmıştır.

Bu hikâye müstakil olarak okunduğunda, basur hastalığına yakalanmış Edremit'teki bir köy muhtarının, tedavi olmak konusunda eşi ile yaşadığı çatışmadan, eşine rağmen hastanede tedavi olmasından ve dönüşünde köylülere yaşadıklarını anlatmasından oluşan bir taşra hikâyesidir. Ancak, Tahir Harîmî'nin biyografisi ile birlikte okunduğunda hikâyenin, otobiyografik unsurlar taşıyan bir taşra eleştirisi olduğu görülür. Hayatının tamamına yakını Edremit'te yani bir taşrada geçen Balcioğlu; yüksek eğitim görmüş, çeşitli konularda kitaplar kaleme almış bir münevverin, görev yaptığı ve yaşadığı ilçenin müftüsü ile yaşadığı çatışmaya dayanan birtakım sorunlarla yüz yüze gelmiştir. Bu sorunların izlerini geçmişe dönük olarak MMKA'da da görmek mümkündür.

Hikâyenin vakası kısaca şu şekilde özetlenebilir: Yıllardır basur hastalığından çekmediği kalmayan Muhtar Kabak Ali'ye Mayasılı lakabını veren köylüler Muhtar'ın gittikçe güçsüz düşmesinden dolayı endişe ederler. Onu Edremit Hastanesine gönderip tedavi ettirmek isterler. Ancak Muhtar'ın karısı duyduğu ne kadar kocakarı ilacı varsa hepsini Muhtar Kabak Ali'nin üzerinde dener ama kocasının evden hastaneye gitmesini istemez. Köylü dayanamaz bir şekilde Muhtar'ı hastaneye gönderir. Bir süre sonra Muhtar Kabak Ali, iyileşmiş bir hâlde köye döner. Bütün ahali merakla Muhtar'ın evinde toplanırlar. Muhtar başından geçenleri bilmemeziğin de verdiği saflıkla anlatırken istikhâm zabıtlığından emekli Ziya'nın on altı yaşındaki oğlu, onun sözlerini hep şakaya vurur. Nuri aynı zamanda Muhtar'ın anlattıklarından etkilenen ve kendi tedavi yöntemine güvenen Muhtar'ın karısı Kara Fatma ile de atışıp durur. Yer yer sesler ve konuşmalar aralıksız yükselince 93 Harbi gazisi Kızıl Ahmet, herkesi susturur. Muhtar'ın kızı Gülpembe babasının acısının hafiflemesine sevinirken annesi ile çatışma hâlidir. O da annesinin hastaneyi ve hastanedeki tedavi yöntemlerini garip ve anlamsız bulan tavrından rahatsızlık duyar. Muhtar tüm sözlerinden

sonra hastaneye gidip tedavi olduğuna şükreder. Yaşadıklarını düşünür ve şu sonuca varır: Karısının kendisini, kocakarı tedavi yöntemleriyle iyileştirmeye çalışmasına biraz daha müsaade etseydi bir süre sonra ölecekti (Balcıoğlu, 1936, s. 271-274).

2. İlgili Alan Yazın

Konuyla ilgili Türk edebiyatında yapılan belli başlı çalışmalar kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Tanıl Bora tarafından editörlüğü yapılan *Taşraya Bakmak* (2005) ise taşra mefhumunun tarihsel süreç içerisinde değişiminin, toplumsal, siyasî ve edebî alanda tuttuğu yeri inceleyen yazıları bir araya getirmektedir.

Yunus Balcı'nın 1908-1950 arası Türk romanında yer alan “aydın” tiplerini inceldiği Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950) başlıklı çalışması da konuyla ilgili eserler arasında yer alır. Kitaptaki “Aydınların Anadolu’ya Bakışları” adını taşıyan bölümde, değişen toplumsal-siyasî şartlar içerisinde yazarların yani merkezin “taşra”ya verdikleri anlamın ne olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Burada varılan sonuç aydınların, Anadolu’yu tanımamaları hatta Anadolu ve orada yaşayanlara karşı yabancılıklarıdır (Balcı, 2002, s. 268-281).

Mehmet Narlı'nın “Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme” adını taşıyan makalesinde, genel olarak “taşra”nın ve “taşralılık”ın ne olduğu üzerinde durulduktan sonra Tanzimat’tan modern dönemlere uzanan bir süreç içerisinde kaleme alınan belli başlı romanlarda taşranın nasıl yer aldığı incelenmiştir. Çalışmada taşranın en başından beri Türk romanının başat bir mevzusu olduğu, değişen toplumsal-siyasî yapılar ve tercihlerle beraber “taşra”ya bakışın da farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Narlı, 2003, s. 285-313).

Hatice Sevgi Zengin’in *Modernleşme Sürecinde İktidar-Taşra İlişkileri: Türk Edebiyatında Taşra* başlıklı doktora tezinde modernite ve ulus-devlet oluşumu sürecinde taşranın geçirdiği dönüşümü edebî eserler üzerinden takip edilmiştir. Lacan’dan hareketle çocuğuna annesine bağlı olması gibi merkeze bağımlı olan taşra, modernite ile birlikte kanonun dışında kalan “halkın kültürü”nün yansımasıdır ve bu nedenle taşraya karşı olumsuz bir bakış açısı meydana gelmiş hatta dönemin çoğu yazarında görüldüğü üzere yabancılaşma yaşanmıştır. Taşradan söz etmek ve taşrayı edebî bir eserin konusu haline getirmek başlı başına taşraya tesir etmenin hatta dönüştürme isteğinin bir yansımasıdır. Çünkü modern bir edebî tür olan romanla taşraya anlatmak her şeyden önce modernite/merkez zihniyetiyle taşrayı yorumlamaktır (Zengin, 2008, s. 351-363).

Selin Karacan’ın *1930-1950 Yılları Arası Modern Türk Öyküsünde Taşra* başlıklı yüksek lisans tezinde Cumhuriyet sonrası taşranın öykülerde nasıl yer aldığı mekân ve kişiler çerçevesinde incelenmiştir. Taşra, merkezden gelenler için neredeyse hiçbir değişimin yaşanmadığı, kasvetli ve dolayısıyla bir an önce terk edilmek istenen bir yerdir. Kişiler açısından bakıldığında ise merkezden taşraya tayin edilen/sürülen memurlar kendilerini toplum üzerinde egemendirler ancak bürokrasinin işlemeziği nedeniyle taşra ahalisi tarafından hoşgörülmezler (Karacan, 2011, s. 131-133).

Merkez-taşra çatışmasının bir kavram olarak Türk edebiyatındaki seyrinin takip edildiği en kapsamlı çalışmalardan biri Ömer Solak’ın *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Merkez-*

Taşra Çatışması başlıklı çalışmasıdır. İlk önce, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ulaşan zaman zarfı içerisinde taşra, merkez ve merkez-taşra kavramlarının tarihî arka planı, anlamı, gelişimi ve değişimi üzerinde durulmuş, belli başlı özellikleriyle öne çıkan yedi roman üzerinden Türk edebiyatında merkez-taşra çatışmasının seyri gösterilmeye ve tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak; Osmanlı dönemindeki Doğu-Batı çatışmasının Cumhuriyet döneminde merkez-taşra çatışması görünümünü kazandığı, merkez-taşra çatışmasının kurgusal eserlerden takip edilen yansımalarının dönemin siyasal-toplumsal vaziyetiyle yakından ilgili olduğu vurgulanmıştır. Solak çalışmasında; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin tesirlerini üzerinde taşıyan, 1930'lu yıllarda eserlerini kaleme almış olan ve kendilerinden sonraki edebî-fikrî gelişmeleri etkileyen üç farklı edebî-fikrî grubun varlığını söz konusu eder. İlk yeni rejimi benimseyen kentli aydınlar, ikincisi modernleşmeci sosyalist anlayış sahibi yazarlar ve üçüncüsü ise Osmanlı bakiyesi münevverlerin oluşturduğu, geleneği sürdürmeye istekli, o dönem taşra ile değil imparatorluk başkenti İstanbul ile ilgilenen gruptur (Solak, 2014, s. 229-235).

Konuyla ilgili diğer bir tez çalışması ise Edward Shils'in ortaya koyduğu merkez-çevre paradigması ve bu kavram çevresinde Şerif Mardin tarafından üretilen düşünleri merkeze alarak 1950 sonrası Türk romanını inceleyen Onur Tınkır'ın *Türk Romanında Merkez-Çevre Diyalektiği* başlıklı doktora tezi, konu ile ilgili diğer bir çalışmadır. Buna göre 1950 sonrası Türk romanında gözlemlenen merkez-taşra gerilimi, merkez karşısında neredeyse bir "ölü" vaziyetinde olan taşranın bundan kurtulma çabasıdır. Romanlar bu anlamda politik ve toplumsal mücadelenin bir nevi savaş/dövüş sahası haline gelmiştir (Tınkır, 2023, s. 1068-1076).

3. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

3.1. Merkez-Taşra Çatışması ve Aydınlar

Sosyolojik incelemelerde *merkez-çevre/taşra* kavramlarını ilk defa kullanan Edward Shils'e göre her toplumun kutsî bir takım özelliklere ve toplumu meydana getiren fertleri etkileyebilecek güce sahip bir merkezi vardır. Bu merkez aynı zamanda toplumu yöneten ve yönlendiren düşünce, inanç ve mevkilerin de bulunduğu bir alandır. (Shils, 2002, s. 86-87) İktidar kuvvetini ise elinde tutan "devlet"tir. Devlet otoritesini çevreye ise genellikle toplumun seçkin sınıfının vasıtasıyla yayar ve ulaştırır; diğer bir ifade ile bunu gerçekleştirmeye çalışır. Merkez, mekân olmanın yanında düşünce ve duyuş tarzını da yansıtır. Ancak merkezin sahip olduğu iktidar kuvvet, otorite ve kutsallık; toplumun her kesimi ve ferdine aynı derecede tesir etmez yani merkezin ortaya koyduğu fikirler ve yeni yaşam şekilleri çevrede yani taşrada kabul görmeyebilir (Shils, 2002, s. 87-92).

Özellikle Tanzimat dönemi ve sonrası söz konusu olduğunda gerek topluma gerekse de edebiyata hâkim olan konu *Doğu-Batı çatışması*dır. Batı kültürünün ilk nüfuz ettiği yerler ise şehirler olmuştur. Bu nedenle merkezî şehirler Doğu-Batı çatışmasının da akis yeri haline gelmiştir. Taşra ise kendisine yaklaşılrken kullanılan romantik bakış açısından II. Meşrutiyet döneminde kurtulmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise kentler ulus-devlet inşasının temel mekânı olmuş, taşra ise "ulaşılması hedeflenen" ve dönüştürülmeyi bekleyen bir uzaklık olarak görülmüştür. 1923 sonrası yeni toplumun şekillendirilmesi devam ederken, Doğu-Batı çatışması, merkez-taşra çatışmasına evrilmiştir. Halihazırda merkez Batı'yı ve Batılı değerleri

içerisinde barındırmaktadır. Onun karşı cephesinde ise merkezden fizikî uzaklığı kadar değer, düşünüş ve bilgi olarak da uzak kalan taşra yer almıştır (Solak, 2014, s. 229-235).

Taşra, Sözlükte (Türk Dil Kurumu, t.y.) “*Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık*” şeklinde tanımlanır; Cumhuriyet döneminde yeni vatandaş tipini meydana getirmek üzere ulaştırılması gereken yerlerden biri olarak önem kazanmıştır. Bunun dile yansımaları ise sloganvari olmuş, “milletin efendisi” köylünün yaşadığı “uzak”taki köye gidilmesi gerektiği düşünülmüştür. Çünkü; taşra bu dönemde, geri kalmış, modernleştirilmesi gereken bir mekândır (Solak, 2014, s. 65).

Merkez-çevre kavramlarının 1923 ve sonrası için ifade ettiği anlam rejimin biçimlendirmek istediği yeni ulusal kimlikle yakından ilgilidir. Shils’in söz konusu ettiği merkez-çevre kavramları kullanarak Türk modernleşmesi ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte yaşanan değişimi “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” makalesinde inceleyen Şerif Mardin’e göre taşra yeni rejim tarafından potansiyel bir muhalefet alanı hatta laikliğe karşı hıyanet gösterilebilecek bir alan kabul edilerek sıkı bir gözetim altında tutulmuştur. (Mardin, 2006, s. 61) Rejimin, çevreyi/taşrayı “halka doğru” tabiri altında biçimlendirme teşebbüsleri ise başarılı olmamıştır:

“Cumhuriyetin benimsediği siyasetlerin aktarılmasını sağlayan biricik parti olan Halk Partisi, kırsal alanda yaşayan kitlelerle ilinti kuramıyordu. Ankara hükümetinin ilk yıllarında uğruna bunca gürültü koparılmış olan "halka doğru" hareketi, yalınkattı ve Cumhuriyetin, hükümet ile köylüler arasında yeni ilintiler kurma konusunda yarattığı olanaklardan yararlanılamadı.” (Mardin, 2006, s. 64)

Bu başarısızlığın temelinde ise yeni rejimin ve onu temsil eden seçkin aydın zümresinin Anadolu’ya bakış açısı yer almıştır. Kültürel olarak geçmişle bağlarını koparmak isteyen seçkin aydınlar, Anadolu halkının dinî ve kültürel çizgilerini görmezden gelmişlerdir. Şerif Mardin bunu rejimin başarılı olmak için toplumu bütünüyle harekete getirmek gerekliliğini gözden kaçırmalarına bağlarken halka yönelen ve her yere kök salmaya çalışan “Cumhuriyet”in taşradaki durumunu şöyle tarif eder:

“Cumhuriyetin resmî tutumu, Anadolu’nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirdiği kuşaklar da böylece, yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye’nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında, birer kalıntı olarak davrandılar onlara. Böylece merkez, Büyük Eşitleştirici rolünde çevrenin yeniden karşısına çıktı, bu da merkezin kasvetli ve sert görünümünü bir kez daha sergiledi.” (Mardin, 2006, s. 65)

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da bu dönemdeki aydın tipolojisidir. Osmanlı’nın özellikle son döneminden Cumhuriyet dönemine kadar gelen süre içerisinde Türk aydınlarının temel bir özelliği vardır: Gittikçe dünya üzerindeki iktidar gücü kırılan bir imparatorluk bakiyesinde “vatanı koruma ve kurtarma” psikolojisi ile hareket etmek. Bu psikoloji Türk aydınının kimliğini inşa etmiş, aydınlar devlet ve toplum çapında yaşanan çözülmeye çare bulmaya çalışmışlardır.

Aydınların yukarıda zikredilen “kurtuluş için çözüm arama” vazifesi, Cumhuriyet’e evrilen süreç boyunca devam eder. Zaman ilerledikçe değişen sadece fikrî mahsuller ve

kullanılan/kullanılmak istenen siyasî ve toplumsal araçlar ve yöntemlerdir. Cumhuriyet döneminde faydalı olacağına inanılan çözümler, resmi bir ideoloji bütünlüğü içerisinde uygulanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde farklılaşan taraf ise sunulan çözümlerin "vatanı kurtarmak" için değil "ulus-devlet amacı çerçevesinde yeni bir vatandaş tipi ve onun zihniyetini" meydana getirmeyi amaçlamasıdır. Bu sebeple aydının, Sabri Ülgener'in (1975-1976, s. 9) "Kültür değişimine öncülük etmek; değişeni daha popüler ve yaygın hâle getirmek; yeni bir zevkin ve üslubun öncülüğünü sürdürmek; halkın politik ve sosyal tercihlerini etkilemek" şeklinde sırladığı rolü ve fonksiyonu en çok Cumhuriyet devri aydını için geçerli olmuştur. Yenilik faaliyetlerinin öncüsü ya da üreticisi artık aydınlar değil askerî-siyasî kadrolardır. Resmî ideolojiyi devam ettirmek ve yaygınlaştırmak görevi ise aydınlar tarafından üstlenilmiştir. Bu bakış açısı çerçevesinde Ziya Gökalp'in (1958, s. 76):

"Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine o milletin güzideleri adı verilir. Güzideler yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lâzım gelenler bunlardır."

ifadeleri Türk aydınının "kültür değişimine öncülük etmek" için ulaşılmaması gereken adresi veriyordu: Taşra. Bu anlayışın edebiyatta vücut bulması, dönemin yazarlarının Anadolu'ya yönelmesiyle gerçekleşmiş, Cumhuriyet'i merkez dışına anlatmaya çalışan memleket edebiyatı oluşmaya başlamıştır. Yazarların Anadolu taşrası ile ilk karşılaşması aslında Anadolu'nun aydınlarca çok da iyi tanınmadığını gösterirken, köylü her ne kadar değişime kapalı olsa da aydının yapması gerekenin "Halka yani taşraya, köye doğru gitmelidir" fikri, daha da sağlamlaşmıştır (Solak, 2014, s. 75; Balcı, 2002, s. 268). Türk aydınının bu bakış açısı, yüklendiği vazife ve taşranın yenilik/modernlik karşısındaki vaziyeti Cumhuriyet sonrası merkez-taşra çatışmasının da hazırlayıcısı olmuştur.

Cumhuriyet idaresiyle birlikte geçmişle olan dinî, fikrî ve felsefî bağlarının kopmuş olması, laik-seküler bir toplum inşasının başlaması, hemen hepsi Osmanlı geleneksel eğitimi ve toplum anlayışının mirasçısı olan aydınların farklı davranışlar sergilemesine sebep olmuştur. Aydınların bir kısmı yeni ideolojiyi tam anlamıyla benimserken dinî, fikrî ve felsefî bağlarını yitirmeleri onlarda bir kimlik bunalımına/arayışına sebep olmuştur. Bir kısım aydınlar ise sahip oldukları mirası kaybetme endişesi ve koruma çabasıyla nasıl tavır alacakları konusunda bir tereddüt devresi geçirmişlerdir. Çünkü yeni ideoloji ve bu ideolojiyi sahiplenerek dönüşen aydın tipolojisi "kültür değişiminde hareket merkezi olarak başlı başına yaratıcı, bazen de -bakış açısına göre- yıkım ve tahrip kalıpları ile yüklü hırçın bir kuvvetle" (Ülgener, 1975-1976, s. 6) hareket etmekteydi. Bu "kuvvet"e dahil olmak istemeyen ve "kuvvet"ini gerçekleştirmek istediklerine karşı olanların bir kısmı "kendi miraslarıyla" yaşamak yolunu tercih etmişler ve muhalefet içerisinde de bulunmamışlardır. (Kara, 2015, s. 20) Diğer bir kısım aydınlar ise resmî ideoloji ile ılımlı bir anlaşma yolunu tercih ederek özellikle 1946'daki çokpartitli siyasî hayata geçişin getirdiği kısmî rahatlatma devrine kadar, İsmail Kara'nın Osman Nuri Ergin ile ilgili yazısının başlığından (Kara, 2015, s. 20) ilhamla, miraslarını Cumhuriyet'e taşımaya çalışmışlardır. Solak, bu aydın grubunun düşünüş tarzlarını ve edebî anlayışlarını şöyle açıklar:

"Modernizmle bir sorunları yoksa da Cumhuriyet reformlarının modernizm yorumuna sessiz bir tepkisellik takınmış Osmanlı bakiyesi münevverlerin edebi

tavır, bir başka gruplaşmadır. Onların bireyci, seçkinci, kültürel milliyetçi edebiyatı ise taşrayı bu dönemde hemen hiç görmez. Onlar daha çok bütün kurumları ile artık geride kalmış bir imparatorluğun sessiz bir tanığı gibi duran İstanbul’la ilgilidirler. Geçmişle daha barışık olmayı öneren muhafazakâr karakterli tavırları, taşraya ve merkeze bakışlarını da etkilemiştir.” (Solak, 2014, s. 231)

Medreseli aydınların, yeni sistem içerisinde “ılımlı bir uzlaş” anlayışı ile faaliyet gösterebilmesi ise Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev almalarıyla gerçekleşebilmiştir. Bahsi geçen medreseli aydınlardan biri de Tahir Harîmî Balcıoğlu’dur.

4. Bulgular

4.1. Hikâyenin Konusu

Tahir Harîmî Balcıoğlu’nun hayatı ile hikâyesinde seçtiği konu ve hikâye kişileri arasında birçok otobiyografik bağ bulunur. Balcıoğlu’nun, en genel anlamda hikâyenin konusu olarak halk tedavi usullerini seçmesi bu konu üzerine yaptığı bir çalışmaya dayanır. Rıza Nur’un maarif vekili olduğunda harsiyat ile ilgili gönderilen soruları ihtiva eden tamimin vali ve kaymakamca maarif encümenine havale edilmesi üzerine Edremit Maarif Encümeninin en genci olan ve yazı işlerine bakan Tahir Harîmî, konuyla ilgili görevlendirilir. Yöneltilen sorulardan bir kısmı da halk tedavi usulleri ile ilgilidir. Ona göre folklor, insanın ve toplumun bütün anlayışlarını, tabiat ve yaşadıkları karşısındaki itikatlarını, âdetlerini ve eğlencelerini içine alır. Halk tedavi usulleri de folklor içinde değerlendirilir (Balcıoğlu, 1939, s. 128-129). Buna dair araştırma yapan müellif, hacimli bir bilgiye ulaştığını kaydediyor. Yazarın araştırmalarında ulaştığı dikkat çekici sonuçlardan biri -kendi ifadesiyle- tedavi usullerinin en mânâsız ve en gülünç olanlarının kadınlar tarafından revaç görmesidir. Onun bu gözlemi, hikâyedeki Kara Fatma karakterini ortaya çıkarmıştır (Balcıoğlu, 1939, s. 155-156). Kara Fatma, hurafe ile karışık halk tedavi yöntemlerini uygulayan kadınların temsili bir numunesidir.

4.2. Basur Hastalığı

Hikâyede tedavi edilecek bir hastalık olarak basurun seçilmesi ve basurun tedavisine dair yapılanların kurgu içerisinde Muhtar Kabak Ali’nin ağzından anlatılması, Tahir Harîmî’nin de aynı hastalıktan muztarip olmasına dayanır. Muhtar Kabak Ali hastalığı nedeniyle “kanlı basurun müzmin bir şekil” (Ülkütaşır, 1934, s. 143) almış hâline verilen isim olan “mayasılı” lakabıyla anılır hâle gelmiştir:

“Senelerden beri çektiği kanlı basurdan beti benzi kireç kesilmiş olan Muhtar Kabak Ali’ye köylü soyadı verir gibi Mayasılı adını vermişlerdi. Hatta uzakça köylerdeki dostları bile ona ‘Bizim Mayasılı’ derlerdi.” (Balcıoğlu, 1936, s. 271)

Tahir Harîmî’ye verilen doktor raporunda da mayasılın bir diğer ifadesi olan evram-ı basuriye tanımlamasına yer verilir:

“Balıkesir Halk Oteli’nde misafireten oturan Edremit vaizi Tahir Harimi tarafımdan yapılan muayenesinde evram-ı basuriye-i mültehibe ile beraber fazla kan ziyandan mütevellit umumi beden zafiyetinden muztarip bulunduğu anlaşıldığından en az

onbeş gün tedavi ve istirahate ihtiyacı bulunduğunu bildiren rapordur." ([Doktor Hilmi Adsan'ın Verdiği Rapor], 1945, 23311)

Hikâyede, Nuri'nin ifadesiyle basurdan muztarip Muhtar Kabak Ali'nin "midesini Hasan Zeki Boya Fabrikası kazanına" (Balcıoğlu, 1936, s. 273) çeviren tedavi yöntemleri şunlardır:

"Ne zaman muhtardan kan akmaya başlarsa hemen karısı alelacele ahlat kurusundan bir püskem, yok durdurmadı; yahu sarımsaklı sirke kiremit buğu. Oradan kaldır. Yedi erenler nazarı, şifa niyetine ezilmiş baca kurumu içir." (Balcıoğlu, 1936, s. 274)

4.3. Savaş ve Askerlik

Hikâyede "köyün en eski harp kahramanlarından ve 93'teki Millet Muharebesi'nde gönüllü bayrağı açmış efelerinden" (Balcıoğlu, 1936, s. 272) biri olarak tanıtılan Kızıl Ahmet, otobiyografik olarak Tahir Harîmî'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki askerî görevini ve yaşadığı esareti hatırlatmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Filistin cephesinde 19 Eylül 1918'de beraberindeki askerlerle birlikte İngilizlere esir düşen. Müellif, esarete düşmeden hemen önce bir İngiliz askerinin süngü hücumundan son anda kurtulmuştur. Hatıratındaki 'Geçirdiğim En Tehlikeli Dakika' başlığı altında ölümden dönüşünü ve Osmanlı askerinin nasıl esir düştüğünü aşağıdaki cümlelerle ifade eder:

"Taarruz günü düşman sun'i sis ile saha-i ru'yetimizi tamamıyla setr etmiş, bulunduğumuz tepe kesif sis tabakasıyla boğulmuştu. Bundan istifâde eden düşman piyadeleri yüz metre kadar sokulmuş, bir an tevakkuf eden topçu bombardımanını müteakip süngü hücumuyla siperlerimize doğru ilerlemişlerdi. İstikametime doğru bir İngiliz neferinin süngüsüyle hücumunu gördüm. Takriben yarım metre mesafeden bir dest-i nâgehânî, müstahlis bir mermi parçası neferi birden bire yere serdi. Elinden fırlayan silahın süngüsü siperin içinde üzerimden aştı. Bu tehlikeli ânın bu suretle savuşması üzerine kulağıma acı acı feryatlar geliyordu. Siperlerdeki efrad düşmanın hûnhâr sine-i leîmine karşı saplamak üzere taşıdıkları süngülerinin ucuna mendillerini takmışlar 'Teslim teslim' diye bağrışıyorlardı. Ben bu meftûriyet-i milliye karşısında gözlerimden kanlı yaşlar döktüm." (Tahir el-Harîmî el-Mevlevî, 1335, s. 37-38)

Tahir Harîmî, bu konuda benzer bir otobiyografik telmihi, *Gün Görmeyen Sokak* romanında da yapmaktadır. Romanın başkahramanı Belîğ Nâsır'ın babası Nâsır Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın Sarıkamış Cephesi'nde şehit düşmüştür:

"Hakikaten bu hususta pek bedbaht. Babasını hiç bilmediğini söylüyor. Henüz kendileri bir yaşında iken Sarıkamış Harbi'nde şehit düşmüş. Ordunun çok kıymetli bir zâbiti imiş." (Balcıoğlu, 1938, s. 30)

4.4. Eleştirmek ve Eleştirilmek Arasında: Taşrada Münevver Olmak

4.4.1. Taşranın Farklı Görünümleri: Yoksunluk ve Şaşkınlık

MMKA hikâyesinde temelde şehir/merkez-taşra çatışması yer almakla beraber bilgiye olan yakınlıklarıyla birlikte değerlendirilmek üzere bazı kişilerin şehre/merkeze çatışmadan uzak bakış açılarını da yansıtır. Bu yakınlık; Argın'ın (2005) deyimiyle merkez-taşra arasındaki aşk

ve nefret ilişkisinden uzakta, bir diğeri kutsamadan ve aşğılamadan gerçekleşir. Basur hastalığından muztarip köy muhtarı Kabak Ali'nin eşinin tüm karşı çıkışlarına rağmen köyden Edremit'e gidip hastanede tedavi olması bunun bir örneğidir.

Muhtar Kabak Ali'nin tedavi sırasında hastanede şahit oldukları karşısında bir yabancılık hissederek ve bu sözlerine de yansır. Örneğin Kabak Ali; ameliyat masasını teneşire ve ahiret kayığına, doktor önlüklerini ise beyaz bir fistana benzetir (Balciöğlü, 1936, s. 273). Bu durum; Cumhuriyet öncesinde merkez karşısında kendi içine kapanan, kenara çekilen ve kendi halinden memnun taşranın Cumhuriyet'ten sonra merkeze/şehre karşı yabancılık hissetmesiyle açıklanabilir. Artık merkezde/şehirden olanın taşrada olmayışı fark ediliyordu ve bu da taşra için bir "yoksunluk" demektir (Argın, 2005). Kabak Ali'nin köy muhtarı olması da bu yoksunluk ve yabancıliğın derecesine işaret eder. Şöyle ki bir köyde merkeze teması en fazla olan/olması gereken kişi olarak muhtar, şehirde gördüklerini tanımlayamayarak kendince benzetmeler yapar ve öduka şaşır: "*Bir de ne göreym birden bire şaşaladım ve bittim*" (Balciöğlü, 1936, s. 273).

Köylüler, Muhtar Ali'nin yaşadıklarını öğrenmek için büyük bir istek duyarlar. Artık sadece şaşkınlık değil, merkeze/şehre dair bir merak da söz konusudur. Muhtarın geldiği haberi köyde hemen yayılır, bütün köy halkı muhtarın etrafında toplanır. Şehre/merkeze dair kulak verilecek sözler duyulan merakı giderecektir ve bu nedenle köyde adeta bir şenlik varmış hissi uyanır:

"Çocuğun birisi bađırđı:

— Ferhat! Muhtar geldi.

Cin gibi bir ses kulakları yırttı. Hakikaten Kabak Ali iyi olmuş köye dönmüştü. Köyün içine bir şimşek süratiyle yayılan bu havadis her kapının tokmağının vurulmasıyla semalara çıkıyordu. Sanki akşam köyde şenlik olacaktı. Muhtarın gelişi bütün gönüllere ferah suyu serpmişti. Köylü muhtarın evine doldu." (Balciöğlü, 1936, s. 271)

Bu şaşkınlık ve merakı ise taşranın merkez karşısında yoksunluğu ve yabancıliğında aramak gerekir. Pekdemir (2005), taşradaki yoksunluk ve şaşkınlık arasındaki bağı şöyle açıklıyor:

"Taşralı zaten genelinde ('aboov!', 'vışş anaaam!' niadlarıyla) hayret ederek yaşar. Merkezdeki, büyük şehirlerdeki her gelişmeyi şaşkınlıkla izler... Ve merak eder. Çünkü taşradaki mahrumiyet nedeniyle, kendinde bulunmayana dair, merak denilen bir insanlık güdüsü devreye girmektedir. Merak ettiğine sahip olamayacağından, ama onunla özdeleşme arzusundan da vazgeçemeyeceğinden, bu kez onu taklit etmekten, ona öykünmekten başka bir şey elinden gelmemektedir. Merak ettiğiyle şu ya bu şekilde yüzleşince de hayret eder. şaşır ve şaşır." "

4.4.2. "Mayasılı Muhtar Kabak Ali"yi Şehir-Taşra Çatışması Olarak Okumak

Yazarın taşraya dair eleştirileri hikâyeyi kaleme almasından ve vaizlik görevinden çok öncesine dayanır. 27 Ocak 1910 tarihinde *Sırât-ı Müstakim*'de yayınlanan "Taşrada Hutbe ve Hatipler" başlıklı yazısında Tahir Harımî, "*Taşralarda ise hatipler ve gerek hutbeler o kadar çığırından çıkmış ki bu mübeccel vazife birtakım nâ-ehillerin eline geçmiş*" (Hafız Mehmed Tahir, 1325, s. 331) diyerek önce hatiplerin mevcut durumunu ve sonra da özellikle taşradaki

hatiplerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini dile getirir. Burada önemli olan nokta ise hatiplikte kaybedilen, bugün mevcut olmayan ve varlığı elzem olan şeyin "eğitim" olmasıdır.

Ona göre, daha önceden bu vazifeyi üstlenenler senelerce tahsil görüp belagat, talakat melekesi kazanıyor ve sözleriyle tesir meydana getiriyorlardı. Ancak şimdi ise o hoş, parlak hutbeler ortadan kaybolmuş, ruha tesir eden sözler söylenmez olmuştur (Hafız Mehmed Tahir, 1325, s. 331).

Yine müellif için, bir hatibin mesleğini en iyi şekilde icra edebilmesinin yolu "bilgi" den geçer:

"Vazife-i hitâbeti ifâ eden zâtın terakkiyât-ı fikriyyesi cemaat üzerinde fevkalâde âsârını gösterir. (...) Hatip olan zât memleketin ruhuna ve ahvâl-i âleme vâkıf olmalıdır. Siyâset-i âlemden, ihtiyacât-ı ictimâiyemizden bî-haber bulunan bir âdem ümmeti ne suretle müstefid ve salâha davet edebilir? (...) Ekser hatiplerin nâtıkları pek mahdûd. Halbuki ifhâm-ı meramdan âciz olan bir kimse vazife-i hitâbeti nasıl ifâ edebilir? Çünkü söz kadar müessir, söz kadar hissiyât-ı kalbiyyeyi musavver bir tercüman yoktur." (Hafız Mehmed Tahir, 1325, s. 331)

Tahir Harîmî daha geniş bir mânâda, bir milletin maddî ve manevî olarak ilerlemesi için bilgisizliğe karşı "bilgi"yi ve âlimleri birinci derecede önemli kabul eder:

"Halbuki böyle mahv ve zalâm-ı cehâlet içinde pûyân olan bir milletin ulemâsı kâbûs-ı atâletten küşâde-i basîret eder ve pîş-gâh-ı azimlerinde önlerine çekilen bütün mevânî zîr u zeber ederek ümmeti terakkî ve teâlîye is'ad için pîş-vâr-ı rehber olurlarsa o ümmetin istikbâli parlaktır." (Balcıade Edremitli Mehmed Tahir, 1326, s. 110)

Tahir Harîmî, taşraya dair eleştirilerinin muhatabına ifade edildiğinde "Berât-ı âli-şânımı tezyif ediyorsun" cevabı verileceğini düşünür ki -aşağıda değinileceği üzere- yıllar sonra aynı durumla karşı karşıya kalır ve Diyanet mensuplarını tezyif etmekle itham edilir. Bu durumun başka örneklerini görmek mümkündür. İzne çıkışını belirten evrakına müftülük ve Diyanet İşleri Başkanlığındaki işlemler sırasında Tahir Harîmî'nin usul bilmediğini belirten şu eleştiri not düşülmüştür: "*Bu Tahir Harîmî Efendi bunca senelik vaiz ve müftü vekilidir. Yine muamele bilmiyor. Acaip şey.*" Hatta Tahir Harîmî'ye yöneltilen eleştiri öyle bir dereceye varmıştır ki, vefatından sonra Müftü Vahdi Erdoğan tarafından "Ölü Vaiz Tahir Harîmî" olarak zikredilir ([Müftülüğün Tahir Harîmî'nin Evlatlığı İle ilgili Yazısı], 1951, 23311, 24641; [Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun İzne Ayrılması Hakkında Belge], 1944, 23311, 5264).

Yazarın, bahsi geçen bu yazısından 26 sene sonra yayınlanan hikâyesi; iki hikâye kişisi (Nuri ve Kara Fatma) üzerinden bir şehir-taşra çatışması olarak yorumlanabilmektedir. Ancak hikâye kişilerinin neyi temsil ettiklerinin açıkça anlaşılması, Tahir Harîmî'nin Edremit'te vaizlik yaparken ilçe müftüsüyle yaşadığı sorunlar dikkate alındığında, daha sağlıklı ve mümkün hâle gelmektedir.

4.4.2.1. Tahir Harîmî ve Nuri: Şehir ve Bilgi

Hikâyede, Kara Fatma ile çatışma içerisinde olan Nuri karakteri "taşrada bilgili olma"yı ve şehir temsil eder. Bu yönüyle Nuri, taşra ve eleştiri çerçevesinde Tahir Harîmî'yi simgelerken, müellifin taşra eleştirileri, Nuri vasıtasıyla dillendirilir.

On altı yaşında, İstanbul'da yetişen ya da bir süredir orada bulunan Nuri, Kara Fatma tarafından “şuh ruhlı bir İstanbul çocuğu” (Balcıoğlu, 1936, s. 272) olarak tarif edilir. Nuri'nin şehri temsil etmesi aynı zamanda daha çok bilgi sahibi olması da demektir. Hikâyede Nuri'nin İstanbul'la olan ilgisine şehri temsiliyetine birden çok vurgu yapılır. Örneğin Nuri, Muhtar'ın içtiği ilaç sebebiyle bağırsaklarının boşalacağını daha o anlatmadan bilirken sık sık İstanbul'dan örnekler verir. Kabak Ali'ye iğne yapılmasını İstanbul gergefçilerinin işleme yapmasına, bağırsaklarının bir alet yardımıyla içinin dışına çevirmesini Tamburacı Osman Pehlivan'ın akort yapmasına benzetir. (Balcıoğlu, 1936, s. 273) Ama özellikle bir tanesi şehir-bilgi ve taşra-bilgisizlik çatışmasını somut olarak gösterir. Kabak Ali'nin ilacın tesiriyle sık sık tuvalete gitmesini İstanbul'daki Orosdi-Back mağazasına hırsızların girmesine benzetir. Kara Fatma ise bu kelimeyi anlamaz: “*Aman ya rabbi horoz mu diyor tabak mı?*” (Balcıoğlu, 1936, s. 272)

Nuri'nin bu mağazayı bilmesi ve adını Orosdi-Back olarak telaffuz etmesi onun İstanbul yaşantısına dair bilgisini ve şehirliliğini gösterirken Kara Fatma'nın bu mağazasının ismini bilmemesi hatta iki kelimeyi horoz ve tabak olarak anlaması ise onun İstanbul dışında yani şehirden dışarıda olmasının lisana yansıyan işaretidir. Burada Orosdi-Back mağazasının bilinip bilinmemesi kadar telaffuzunun toplumsal bir anlama sahip olması da söz konusudur. Sermet Muhtar Alus'un (1944, s. 5) verdiği bilgiye göre “Orosdi-Back ismini Beyoğlu ve çevresinde yaşayan okumuş, okullu kesimi kullanırken, bu mağazanın diğer adı “Ömer Efendi” ismini ise İstanbul yakalılar yani suriçinde ikâmet edenler ve toplumun avam tabakası kullanmıştır.

Şehrin; taşranın garip ve anlaşılması zor inanışlarına karşı gelen bakışı, Nuri'nin mizah ve kelime oyunları ile kendisini gösterir. Nuri'nin “Baba donları sıkı tut”, “Üç baba torik” sözleri; Kabak Ali'ye iğne yapılmasını gergefe maşallah işlenmesine; bağırsaklara müdahale edilmesini tamburaya akort yapılmasına benzetmesi bu üsluba örnek olarak verilebilir.

1945 yılında verdiği vaazlarda Fatıha sûresini açıklayan Balcıoğlu, Allah'ı bilmenin ve ona saygı gösterirken ilmin, ilim sahibi olmanın önemini anlatır. Bunu yaparken ‘cehil çamuru içinde yüzen yobazlar’ ve halkı irşat edecek olan kürsüleri “hurafe” ile dolduran “vaiz kılığındaki abazan balak”ları ciddi şekilde eleştirir. Gerçek âlimlerle aynı zümreden kabul edilmemesi gereken sözde âlimler hakkında “iman ölücü”, “müftü ölü izinden koşucu”, “vaiz yalan kürsü dövücü” gibi darbimeselleri bahis konusu eden Tahir Harimî, bu “vaiz kılığındaki” âlimleri tarif ederken “yakası yağlı”, “beyni bağlı” ve “kendisi dağlı cehil reklamcısı” ifadelerini de kullanır. Ona göre, üstün olan din bilgisinin toplumda olgunlaşması, bilgiç sanılan cahil âlimleri kaygıya düşürecek ve din bilgisinin en önemli basamaklarından biri de Arapçayı iyi bilmektir. Vaktiyle talihinin yardımıyla müftü olmuş bir cahilin ‘Sübki’ kelimesini ‘Sebkî’ okumakta ısrar etmesini, cehaletin insanı ne kadar maskara ettiğine dair bir misal olarak anlatır. Hatta bu cahilin halini bir de şiirle tarif eder: “*Bu işle bakî uğraşmış da derde / Bütün bilgiye cehli başta perde*” ([Şubat ve Mart Ayı Vaaz Hulasaları], 1945, 23311, 37328).

Müellifin bu eleştirileri Edremit müftüsü Vahdi Erdoğan'ı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine ilçe müftüsü; Balcıoğlu'nun “bilgiçlik” tasladığına dair eleştiriler ve suçlamaları kaleme aldığı 14.04.1945 tarihli şikâyet dilekçesini Diyanet İşleri Başkanlığına göndermiştir. Vahdi Erdoğan'a göre Tahir Harimî, “ilimden ziyade tarih şinas bir arkadaştır”. Vaizlerin itikat ve

ibadet ile ilgili halka vaaz ve nasihatte bulunması gerekirken o; eski Arap âdetlerini, Kureyş kabilesinin âdetlerini, yaşayışını ve tarihçesini örnek olarak verir. Kendisine vazifesi hatırlatılınca memlekette kendisinden akıllı ve bilgi sahibi kimse olmadığı cevabı verdiği iddia edilen Tahir Harîmî, müftü tarafından "konferansçı bir arkadaş" olarak kabul edilmiştir. Müftünün makam ve şahsiyetine ehemmiyet vermeyen Tahir Harîmî, kazadaki diğer meslek mensuplarını da "tezyif" ve "tahkir" etmektedir ki artık kendisinin davranış ve vaazlarına tahammül sınırı aşılmıştır ([Müftü Vahdi Erdoğan'ın Şikâyet Dilekçesi], 1945, 23311, 825).

Her ne kadar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu olayla ilgili olarak vaizler ve müftüler arasındaki yanlış anlaşılmanın giderilerek "muhabbet" ve "uhuvvet" içerisinde anlaşmalarının tavsiye edilmesi kararlaştırılmış ([Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Kurulu Kararını Bildiren Yazı], 1945, 23311, 37328) olsa da bu kararı açıklayan yazıya iliştilmiş bir not kağıdında yeşil bir kurşun kalem ve Osmanlı Türkçesiyle yazılan şu ifadeler meselenin kişilerin bilgi seviyeleri ilgili olduğunu açıkça gösterir:

"Bu gibi hallere sebep esasen cehl ve seviye farkıdır. Mâfevkin ilmi ve idaresi cehli, mâdunu ifrâtlara sürükler; bundan da en hafif manâsıyla tatsızlık çıkar." ([Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Kurulu Kararını Bildiren Yazı], 1945, 23311, 37328)

Özlük dosyasında bulunan ve "Fekâhetli Efendi Hazretleri"ne hitaben yazdığı bir sayfalık yazı, yukarıda bahsi geçen çekişmenin yaşandığı –muhtemelen aynı ya da yakın- tarihlerde Tahir Harîmî'nin meslekî ve ilmî seviyesine dair Diyanet İşleri Başkanlığının olumlu bir görüş içerisinde olduğunu haber veriyor. Yazıdan, Tahir Harîmî Balcıoğlu'na Diyanet İşleri Başkanlığı müşavere tedkik şefliği vazifesi için teklif yapıldığını öğreniyoruz. Ancak Tahir Harîmî, -yazıda ismi geçmediği için- şu an kim olduğunu bilemediğimiz ve vaaz hulasalarında yanlış olup olmadığını kontrol etmesi için gönderdiği "Fekâhetli Efendi Hazretleri"ne yakın olabilmek adına teklifi reddeder ([Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun "Fekâhetli Efendi Hazretleri"ne Gönderdiği Yazı], 23311).

Tahir Harîmî hakkında şikâyette bulunanlardan biri de Edremit Türk Hava Kurumu şube başkanı Mehmet Samıra Tedü'dür. Kendisi tarafından Müftü Mehmet Mecdüddin Bilgin'e 5 Eylül 1951 tarihinde yazılan bir dilekçede Tahir Harîmî, görevini kanunlara uygun olarak yerine getirmemekle suçlanmıştır. Dilekçede Balcıoğlu'nun görevini yerine getirmemesinden daha çok hiçbir üstünlüğünün olmadığı vurgulanarak kanunlar ve demokrasi idaresinin gerekleri hatırlatılmıştır:

"Memurların tabi olduğu hüküm ve mecbur buldukları formaliteye riayet etmeyerek aldığı rapor üzerine mezun ad ve telakki edilmesi kendisinin bu hükümler ve usüller üstünde bir şahsiyet, kendisine tanınmış bir mümtaziyet ise Demokrasi idaresinde böyle bir üstünlük ve imtiyaz olmaması icap eder. (...) Demokrasi idaresinde hakiki mürakıp; kanun hükümlerini tatbik ve infaza memur olan makam ve zatler olduğuna göre otoriter ve entelektüel şahsiyetiniz, bu hâle ve bu hâlin devamına müsaade ve müsamaha buyurmayacağınızın kâfil ve zâminidir." ([Mehmet Samıra Tedü'nün Şikâyet Dilekçesi], 1951, 23311, 20938)

Bu şikâyet dilekçesini Diyanet İşleri Başkanlığına gönderen ilçe müftüsü, Mehmet Mecdüddin Bilgin'nin Tahir Harîmî'nin vazifesinden kaçtığı ve ahlâkından hiç kimsenin hoşnut olmadığını ayrıca ifade etmiştir ([Mehmet Samıra Tedü'nün Şikâyet Dilekçesi], 1951, 23311, 20938).

Ancak Tahir Harîmî, bu bahsi geçen dilekçenin ve kendisinin ahlâkından kimsenin hoşnut olmadığı iddialarının aksine gerek meslekî başarısı gerek de bilgi birikimi ile ilgili halk tarafından takdir görmüştür. 1950 yılı Ramazan ayında İzmir, Nazilli ve Ödemiş'te vaazlar veren Tahir Harîmî hakkında Ödemiş müftüsü Kemal Akyüz'ün Diyanet İşleri Başkanlığına 18.07.1950 tarihinde gönderdiği yazıya göre; Tahir Harîmî, Hacı Abdi Ağa Camii'nde muntazam 14 vaaz vermiştir. Bu vaazlar halkın oldukça ilgisini çekmiş, caminin içerisi ve dışarıyı "lebaleb" dolmuştur. Balcıoğlu; geniş malumatı, anlayışı ve müstesna hitabet kudreti ile halkın üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Hatta bu tesir ile Ödemiş'in tuhafiyeci, kahveci, elektrikçi, bakkal, sıracı, ekmekçi, leblebici, yorgancı gibi esnafı ve bazı hane sahipleri imzaladıkları bir dilekçe ile, 1951 yılı Ramazan ayında yine Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun vaaz vermesini Diyanet İşleri Başkanlığından talep etmişlerdir. Çünkü 1950 yılı Ramazan ayında gelen Tahir Harîmî, kendilerini tenvir ve irşat etmiştir ([Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Ödemiş Vaazlarıyla İlgili Ödemiş Müftülüğünün Yazısı], 1950, 23311, 11666; [Ödemiş Halkının Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Vaazlarıyla İlgili Dilekçesi], 1951, 23311, 11397).

Müellif ve Nuri'nin benzerliklerine bakıldığında ikisinin de taşraya dair eleştirilerini yaparken taşrada yaşamaya devam ettikleri ya da taşrada buldukları görülür. Bu yönüyle hikâyede söz konusu olan taşra, sadece mekân anlamını taşımaz. Taşra, müellif ve Nuri için coğrafi olarak merkezden uzaklığın değil bilgiden uzaklığın ifadesidir. Bu *bilgi eksikliği* hikâyede; hastalık, sağlık, hastane gibi kavramlar ile anlatılır. Burada doğal olarak bir tecrübe eksikliği de vardır ki Muhtar Kabak Ali'nin hastanede yaşadıkları kendisi için bir şaşkınlık sebebidir. Nurdan Gürbilek, taşraya yüklenen bu zihnî anlamı *taşra sıkıntısı* tabiri ile açıklar:

"Taşra sıkıntısı, adını verelim buna; taşra sözcüğüne yalnızca mekâna ilişkin bir anlam yüklemeyen, yalnızca köyü ya da kasabayı kastetmeden; onları da, ama onların ötesinde, şehirde de yaşanabilecek bir deneyimi; bir dışta kalma, bir daralma, bir evde kalma deneyimini, böyle hayatları ifade etmek için." (Gürbilek, 1994, s. 80)

Nuri'nin kendisini eleştiren Kara Fatma hakkındaki "*Vay anasını karı değil laf fabrikası*" (Balcıoğlu, 1936, s. 272) cümlesi ile yazarın eleştirdiği vaizler hakkında kullandığı "cehil çamuru içinde yüzen yobazlar", "vaiz kılığındaki abazan balak", "iman ölücü", "müftü ölü izinden koşucu", "vaiz yalan kürsü dövücü", "yakası yağlı", "beyni bağlı" ve "kendisi dağlı cehil reklamcısı" ([Şubat ve Mart Ayı Vaaz Hulasaları], 1945, 23311, 37328) gibi ifadeler mizahî bir üslubun izlerini taşır. Ancak bu ifadelerin sarf edilmesinde şehir-taşra çatışmasının şiddeti daha baskındır. Yani Nuri ve Tahir Harîmî'nin bilmezliğe ve bilmezliğin savunulmasına karşı eleştirileri serttir.

4.4.2.2. Tahir Harîmî ve Kara Fatma: Taşra ve Zihnî Kapalılık

MMKA'da, Nuri ile devamlı çekişme içerisindeki "Kara Fatma", müellifin eleştirdiği zihniyetin ve bu zihniyete sahip kişilerin bir sembolüdür. Ailesi üzerinde hakimiyet kurmuş ve kendi tedavi usullerine inat derecinde bağlı olan Kara Fatma, değişime kapalı taşralı zihniyetini temsil eder. İsmi başına eklenen "Kara" sıfatı onun değişime kapalılığından daha çok "bilgi"ye olan reddedici tavrının habercisidir. Kara Fatma aynı zamanda, Cumhuriyet sonrası değişime uğrayan taşra ve taşralıların da bir numunesidir. Yukarıda değinildiği üzere taşra artık merkez/şehir karşısında yoksunluğun göstergesi olmaya

başlamıştır. Bu durum ise gittikçe "taşra" kelimesinin zihni kapalılık ya da "ufuk daralması" (Argın, 2005) anlamları kazanmasına sebep olmuştur.

Kara Fatma'nın her şey için yeterli gördüğü sınırlı "bilgi"si, onu diğer insanlardan fikir almaktan ve onların eleştirilerini dinlemekten uzak tutar. Babasının bir doktor vesilesiyle şifa bulmasını isteyen kızına karşı sözlerinde onun "okumuşluğuna" yapılan vurgu, Kara Fatma'nın zihni dünyasının açığa vuruşudur:

"Dilin kopsun farmason kız. Üç buçuk günlük mektep başıma ne belâlar açtı. Bre konu komşudan ölüm hâlinde ne kadar insanı iyi ettim. Bana akıl öğreteceksin? Defol başımdan!" (Balcıoğlu, 1936, s. 271)

Aynı şekilde Kara Fatma'nın, Muhtar Kabak Ali'den kendisinin kadın bir doktor tarafından iyileştirildiğini duyduğunda içine düştüğü büyük hayret ve bunu bir kıyamet alâmeti olarak görmesi de Kara Fatma'nın "bilgi" ile olan ilişkisini ve "zihni taşra"nın sınırlılığının derecesini gösterir:

"Kıyamet alâmeti kadından da hekim! Başıma hey heyler üşer aman Allah'ım daha berbat günler görmeyeyim. Canımı tez al bari de şu bizim kız da mutlak böyle bir şey olacak." (Balcıoğlu, 1936, s. 273)

Gülpeembe'nin, babasının tedavi olmasını isterken köyde bulunan "okur"ların yani tahsillilerin sözlerini dikkate alması, Muhtar Kabak Ali de köyün "okur"larını dinleyip hastanede tedavi olduğu için ölümden kurtulduğunu düşünmesi Kara Fatma'nın bilgi karşısındaki durumunu bir zıtlık oluşturarak daha anlaşılır hale getirmektedir (Balcıoğlu, 1936, s. 271, 274).

Hamilelerin bir rahatsızlığına dair sözleri irdelendiğinde batıl inançların da Kara Fatma'da önemli bir yer tuttuğu anlaşılır:

"Eski ebelerden kaç kere duydum. Çocuk şeytan yüzünde canlanırsa böyle değiştirme olurmuş; Rabbim korusun." (Balcıoğlu, 1936, s. 273)

Nuri, bilgisi yani şehirliliği ile sadece faydasız bulduğu tedavi yöntemlerine değil Kara Fatma'nın batıl inançlarına da karşı çıkar. Ancak bilgisizliğe karşı çıkışı ve eleştirileri, onun Kara Fatma tarafından "deli" olarak adlandırılmasına yani eleştirilmesine sebep olur:

"Çıldırılmış zıpırın birisi. Babası olan deli herif de geçen gün bunu bana övüyor halbuki akıl marangoz fikir cicoz." (Balcıoğlu, 1936, s. 272)

Bu aynı zamanda, Tahir Harîmî'nin vaizlere dair eleştirilerinde verileceğini düşündüğü "Berât-ı âli-şânımı tezyif ediyorsun" cevabının zihniyet olarak bir örneğidir. Yine benzer şekilde, daha sonraki tarihlerde de Tahir Harîmî meslektaşlarını tezyif ve tahkir etmekle itham edilmiştir.

Sonuç

MMKA, müellifin taşrada bir münevver olarak, yaşadığı sorunlara yani eleştirdiği taşra zihniyetine verdiği mizahî bir cevaptır. Tahir Harîmî Balcıoğlu, kendi hayatından pek çok unsuru hikâyesinde bir kurgunun bir parçası olarak kullanmıştır. Bu nedenle metin, müellifin

Edremit'e dair folklor araştırmalarından, askerlik hayatından, muzdarip olduğu hastalığından ve memuriyetinde yaşadığı sorunlardan izler taşıyan otobiyografik bir özellik kazanmıştır.

Merkez ve taşra kelimeleri zihinde bir mekân algısı oluştursa da merkez-taşra çatışmasını asıl doğuran bilgi seviyesindeki farklılık ve bilgiye karşı farklılaşan tutumlardır. Merkez olarak özellikle İstanbul; tarihi ve sosyal yapısı nedeniyle kültürel bilgi birikimini, bilgiye ve öğrenmeye karşı olan isteği temsil eder. Taşranın merkezden uzaklığı ise aynı zamanda bilgiye ve değişime olan uzaklıktır. Hikâyedeki Nuri karakteri; yazarın, daha geniş anlamda düşünülürse bir münevverin taşra eleştirilerini dile getirir. Kara Fatma karakteri ise, yazarın taşrada sorun yaşadığı kişilerin ve genel anlamda da kapalı taşra zihniyetinin temsilcisi ve sözcüsüdür. Ancak taşranın merkeze karşı yaklaşımını sadece "itiraz etme" ve "karşı çıkma" şeklinde yorumlamak yerine istisnai ve farklı davranışların da varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Hikâyede; Muhtar Kabak Ali, kızı Gülpembe ve köylülerin tavırları bunun bir örneğidir.

Tahir Harîmi'nin 1910'da kaleme aldığı taşradaki hatiplerle ilgili eleştirisini, 1936'da yayınlanan hikâyesi ve 1950'li yıllara ait arşiv belgeleri göz önüne alındığında merkez-taşra çatışması fikrinin/sorununun bir münevverin zihin dünyasındaki devamlılığı ortaya çıkmaktadır. Bu, şahsi olarak bir münevverin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, toplum hakkındaki fikirlerinde devamlılık ve tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bahsi geçen tarihî seyir aynı zamanda merkez-taşra çatışması kavramı etrafında toplumsal değişimin de farklı tarihlerden izlenebilmesini sağlamaktadır.

Balcıoğlu, Türk edebiyatında merkez-taşra çatışması ile ilgili yapılan çalışmalarda ortaya konan yazar/aydın tipolojisinden farklılık gösterir. Hepsinden önce müellif, özellikle Cumhuriyet sonrası taşraya/halka yönelen çoğu aydın ve yazarın aksine merkezde yaşayıp taşrayı yazmamıştır. O, hayatının büyük kısmını taşrada geçirmiş ve taşranın içerisinden taşrayı kaleme almıştır, yani Anadolu'ya dışarıdan bakmamıştır. Öyle ki Edremit'in şehir tarihini kaleme almış, şehrin tarihçesi yanında halkın arasında yaygın olan ve yaşamaya devam eden gelenek ve göreneklere de incelemiştir.

Tahir Harîmi, 1930'lu yılların aydınları gibi taşraları, yeni rejimin ulus inşası için ulaşılması ve yeni değerlerin benimsetilmesi gereken kişiler olarak görmez. Onun taşraya bakışı, Cumhuriyet idaresinin ideolojik kabullerinin yansıması olarak taşrayı dinî bir muhafazkârlıkla tenkit etmekten, Anadolu'yu değişim konusunda "gerici" görmekten uzaktır. Hatta müellifin taşra eleştirisinde hiçbir dinî vurgu bulunmamaktadır. Bu yönüyle Balcıoğlu Diyanet görevlisi bir münevver olarak, Cumhuriyet sonrası muhafazakâr söylemlerin en kuvvetlilerinin taşra kökenli din adamlarında bulunduğu düşünçesine de uymamaktadır. Yazar, her ne kadar kısa zamanlar için İstanbul ve Mısır'da eğitim görmüş olsa da onu merkeze/şehre yaklaştıran asıl yönü bilgisidir.

Cumhuriyet sonrası taşrayı konu edinen çoğu yazarın aksine müellif, hikâyesinde Cumhuriyet ideolojisini taşraya anlatmak ve benimsetmek üzere merkezden gelen bir memura yani bir öğretmen ya da askere yer vermemiştir. Devletle ilgili görülecek tek karakter zaten taşrada yaşamakta olan muhtardır. Müellif, rejimle mesafeli ve itidalli ilişkisi olanların oluşturduğu, 1930'lu yılların Osmanlı bakiyesi münevverler zümresine dahildir. Ancak zümreyi oluşturan yazarların sadece, kültürün ve medeniyetin merkezi olarak gördükleri İstanbul'la ilgilenmelerinin aksine Tahir Harîmi'nin ilgisi taşraya yönelmiştir.

Müellifin, taşrayı konu edinen 1930'lu yılların yazarları ile benzer yönleri de bulunur. Tahir Harîmî, taşraya dönemin yaygın ideolojik bakış açısıyla yaklaşmaz. Bununla beraber merkez-taşra çatışmasında merkezin temsiliyeti kendi içerisinde bir moderniteyi barındırdığı için müellif de -ister istemez- eleştirilerinde taşranın bilgisizliğine işaret eder.

Cumhuriyet sonrası yazarlar gibi Balcıoğlu için de taşra, bir hayal ve romantizm mekânı değildir. Hatta yazar, hikâyenin merkezine basur gibi hayal ve romantizmden belki de en uzak düşünülecek bir hastalığı yerleştirerek bu düşüncesini açıkça gösterir.

Shils'in bir toplumun merkeze ve onun etrafında bir çevreye sahip olduğu, bu merkez ve çevrenin coğrafi bir terim olmaktan daha çok kültürel ve bilgi düzeyini ifade eden bir kavram olduğu görüşü ile bu çalışmada elde edilen bulgular arasında benzerlik bulunur. Tahir Harîmî de merkez ve çevrenin ayrımını dolaylı yoldan gösterir. Bunun yanında Shils'in toplumun varlığı için merkezi esas alan görüşünden farklı olarak Tahir Harîmî, çevreyi yadsımaz ve sadece edilgen bir yapı olarak görmez.

Shils merkezin varlığı için toplumsal bir uzlaşmayı ve merkeze ait kurumların takdir edilmesini gerekli görür ki Balcıoğlu, bu uzlaşmayı taşra için de kabul eder ve hikâyesine yansıtır. Köylüler ve muhtar bir uzlaşma içerisinde şehirdeki hastanenin ve merkezin önemine işaret ederler. Bu hem taşradaki bir uzlaşmayı gösterir hem de hastane üzerinden merkeze ait bir kurumun takdiridir. Ancak Shils'in ifadesiyle merkezin bir kutsallık kazanan seküler değerlerinin aksine müellif için merkez demek bu din-dışılık vurgusundan uzaktır. Adı geçen sosyologun merkezin güç ve ideolojisini yaymak için elit aydınları vasıta olarak kullandığı düşüncesinin aksine yazar hikâyesinde elit bir aydına yer vermez. Aynı kendisi gibi, merkezi/şehri temsil eden karakterin de taşrayla bağı kuvvetlidir.

Türk edebiyatında merkez-taşra çatışması hakkında yapılacak sonraki çalışmalarda edebî metinlerin yanında arşiv belgelerinin, biyografik bilgilerin ve -varsa- yazarların geçmiş tarihlerde kaleme aldıkları benzer muhtevaya sahip metinlerin de dikkate alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Böylece müstakil olarak bir yazarın/aydınının konu hakkındaki düşünceleri ve bu düşüncelerinde ne gibi değişimler olduğu, bütünlük içerisinde incelenebilir.

Merkezde/şehirde yayınlanan dergilerdeki hikâyeleri konu edinen çalışmalardan farklı olarak çevrede/taşrada geçmişten bugüne yayınlanan dergilerdeki hikâyelerin müstakil olarak incelenmesi Türk edebiyatında merkez-taşra çatışmasına dair farklı ve yeni değerlendirmeler yapılmasına imkân sağlayacaktır. Çünkü böylece taşranın içerisinden bir yazarın, taşraya ve merkeze dair düşünceleri ve yorumları tespit edilebilecektir. Bu şekilde merkezdeki bir yazarla taşradaki bir yazarın konuya yaklaşımlarını mukayese etme imkânı da doğacaktır.

Ayrıca konu ile ilgili ele alınan hikâye ve romanlarda kullanılan; merkezi, çevreyi, aydını, taşralılığı, bilgili olmayı, bilgisizliği vb. temsil eden kelimelerin tespit edilmesi, merkez-taşra çatışmasının kullanılan dile ve kelime/kavram tercihine nasıl yansıdığını tespit edip birtakım sonuçlara ulaşmayı mümkün hale getirecektir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- Askerlik Safahat Cetveli, 1941, Dosya no:23311, Gömlek no: 432, Tahir Harimi Balcıoğlu Özlük Dosyası., Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi (DİBA).
- Askerlik Safahatının Tasdikli Örneği, 1940, 23311, 3292, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Kurulu Kararını Bildiren Yazı], 1945, 23311, 37328, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Doktor Hilmi Adsan'ın Verdiği Rapor], 1945, 23311, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Mehmet Samıra Tedü'nün Şikâyet Dilekçesi], 1951, 23311, 20938, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Müftü Vahdi Erdoğan'ın Şikâyet Dilekçesi], 1945, 23311, 825, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Müftü Vahdi Erdoğan'ın Şikâyet Dilekçesi], 1945, 23311, THB Özlük Dos., DİBA;
- [Müftülüğün Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Vefatını Bildiren Yazı], 1951, 23311, 21480, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Müftülüğün Tahir Harimî'nin Evlatlığı İle ilgili Yazısı], 1951, 23311, 24641, THB Özlük Dos., DİBA.
- Nüfus Hüviyet Cüzdanı Sureti, 1938, 23311, 8111.1260, THB Özlük Dos., DİBA;
- [Ödemiş Halkının Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Vaazlarıyla İlgili Dilekçesi], 1951, 23311, 11397, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Şubat ve Mart Ayı Vaaz Hulasaları], 1945, 23311, 37328, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimî Balcıoğlu'nun "Fekâhetli Efendi Hazretleri"ne Gönderdiği Yazı], 23311, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Gezici Vaizliğe Görevine Başladığını Bildiren Yazı], 1948, 23311, 740.754, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Gezici Vaizliğe Tayinini Bildiren Yazı], 1948, 23311, 123.4314, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimî Balcıoğlu'nun İzne Ayrılması Hakkında Belge], 1944, 23311, 5264, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Müftü Vekilliğine Başladığını Bildiren Kaymakamlık Yazısı], 1941, 23311, 4640, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Müftü Vekilliğine Tayinini Bildiren Yazı], 1943, 23311, 2681, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Ödemiş Vaazlarıyla İlgili Ödemiş Müftülüğünün Yazısı], 1950, 23311, 11666, THB Özlük Dos., DİBA.
- [Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Vaizliğe Tayinini Bildiren Yazı], 1941, 23311, 740.754, THB Özlük Dos., DİBA.

[Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Vaizlik Görevi Talebine Dair Dilekçesi], 1938, 23311, 1494.168, THB Özlük Dos., DİBA.

Kitap ve Süreli Yayınlar

Alus, S. M. (1944, 5 Ağustos). Eski İstanbul'da: Orosdi-Back, Ömer Efendi mağazası. *Son Posta*. 5-6.

Argın, Ş. (2005). Taşraya içeriden bakmak mümkün müdür?. Bora, Tanıl (Der.). *Taşraya bakmak* (1. Baskı s. 271-296). İletişim Yayınları.

Balcı, Y. (2002). *Türk romanında aydın problemi (1908-1950)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Balcıoğlu, T. H. (1936). Mayasılı Muhtar Kabak Ali. *Kaynak*, 4 (44), 271-274.

Balcıoğlu, T. H. (1938). *Gün Görmeyen Sokak*.

Balcıoğlu, T. H. (1939). *Tarihte Edremit şehri*. Vilayet Matbaası.

Balcızade Edremitli Mehmed Tahir (1326). Teferruk ve cemiyet-i İslâmiye -2. *Teârûf-i Müslimîn*, 1 (7), 109-112.

Balcızade Tahir Harîmî, *Naklî İlimler Tarihi*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Ef. Tarih, no: 701-1.

Gürbilek, N. (1994). Taşra sıkıntısı. *Defter*, (22), 74-92.

Hafız Mehmed Tahir (1325). Taşrada hutbeler ve hatipler. *Sırât-ı Müstakîm*, 3 (73), 331.

Kara, İ. (2015). *Şeyh Efendi'nin rüyasındaki Türkiye*. Dergâh Yayınları.

Karacan, S. (2011). 1930-1950 yılları arası modern Türk öyküsünde taşra (Tez no. 301959) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Mardin, Ş. (2006). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Narlı, M. (2003). Romanlar ve taşralar: Türk romanında taşra algıları üzerine bir değerlendirme. *Bilig*, (64), 285-316.

Özdemir, Z. (2000). *Adramyttion'dan efeler toprağı Edremit'e*, [y.y.].

Pekdemir, M. (2005). Taşranın "taşı toprağı altın" da ne vardır?. Bora, Tanıl (Der.). *Taşraya bakmak* (1. Baskı s. 77-99). İletişim Yayınları.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Şendil, Ç. Ö. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Koceli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1), 227-250.

Salim, M. (1999, 23 Kasım). Unutulmuş bir araştırmacı: Tahir Harimi Kocabalcıoğlu. *Politika*. 5.

Shils, E. (2002). Merkez çevre. (Çelikkaya, Yusuf Ziya Çev.). *Türkiye Günlüğü*. (70), 86-96.

Solak, Ö. (2014). *Cumhuriyet dönemi Türk romanında merkez-taşra çatışması*. Hikmetevi Yayınları.

Tahir el-Harîmî el-Mevlevî (1335). *Sünûhât-ı esaret*.

Tıncır, O. (2023). Türk romanında merkez-çevre diyalektiği (Tez no. 817788) [Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Ülgener, Prof. Dr. Sabri F. (1975-1976). Aydınlar sosyolojisi ve çağımız aydını. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 35 (1-4), 5-39.

Ülkütaşır, M. Ş. (1934). Sinop ve çevresinde sıhhat hakkında inanmalar. *Halk Bilgisi Haberleri*, 4 (42), 141-144.

Zengin, H. S. (2009). Modernleşme sürecinde iktidar-taşra ilişkileri: Türk edebiyatında 'taşra' (Tez no. 235450) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Ziya Gökalp (1958). Halka doğru. *Armağan: 1958-1958*, 74-75.

Çevrimiçi Sözlük

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Yayım. *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim tarihi: Temmuz 1, 2023, <https://sozluk.gov.tr>.

İnternet Kaynakları

Orak, F. (2020). *Tarihsel Araştırma Yöntemi*. Academia. https://www.academia.edu/41897895/Tarihsel_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Y%C3%B6ntemi.